

بررسی اثربخشی آموزش‌های مدارس قرآنی بر مهارت روخوانی فارسی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مدارس شهر بردسکن^۱

یوسف ایرانی^۲

حسین ضرغامی^۳

حسن ضرغامی^۴

چکیده

در برنامه‌های نظام آموزشی، آموزش قرآن همواره مورد توجه بوده است. مدارس قرآنی به همین منظور و با هدف ارتقای امور دینی، فرهنگی و تربیتی دانش‌آموزان ایجاد شده است. در این مقاله، کوشش شده است با رویکرد تحقیقی طرح‌های آزمایشی کلاسیک، تأثیر آموزش‌های مدارس قرآنی بر مهارت روخوانی فارسی دانش‌آموزان دوره ابتدایی بررسی، تحلیل و ارزیابی شود. بدین منظور، شهر بردسکن به عنوان منطقه مورد مطالعه انتخاب شد و دو گروه از دانش‌آموزان مقطع ابتدایی این شهر به عنوان گروه آزمایش و گروه کنترل، انتخاب شدند. قبل از برگزاری کلاس‌های آموزشی و بعد از آن، آزمونی در زمینه مهارت‌های قرآنی در بخش‌های مختلف از هر گروه به عمل آمد؛ با این تفاوت که دانش‌آموزان گروه کنترل، در این کلاس‌ها حضور نداشتند. یافته‌ها حاکی از آن است که دوره‌های آموزشی یادشده، بر مهارت روخوانی درس فارسی دانش‌آموزان ابتدایی تأثیرگذار است. روش‌های آماری شامل میانگین و انحراف استاندارد، نمودارهای شبکه‌ای، آزمون‌های ناپارامتری و به ویژه تحلیل کوواریانس در این نتیجه‌گیری مورد استفاده قرار گرفت. واژه‌های کلیدی: مدارس قرآنی، پیش‌آزمون، پس‌آزمون، گروه آزمایش، گروه کنترل، نمودار شبکه‌ای، تحلیل کوواریانس.

۱. تاریخ دریافت: ۹۷/۶/۳۱ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۸

۲. دکتری تخصصی جامعه‌شناسی، استادیار دانشگاه فرهنگیان قم پردیس حضرت معصومه علیها السلام iraniyousef44@yahoo.com

۳. دکتری علوم اجتماعی دانشگاه تهران ho.zarghami@gmail.com

۴. کارشناسی ارشد آموزش ابتدایی و کارمند آموزش و پرورش شهرستان بردسکن zarghami1350@gmail.com

مقدمه

قرآن کریم زیباترین و کامل‌ترین جلوه‌ی جمال الهی و ثقل اکبر رسالت نبی مکرم اسلام ﷺ و معجزه‌ی جاوید مقام نبوت است. قرآن یگانه منشور جاوید الهی است که توسط معلمی بی‌نظیر، کامل‌ترین دستورات سعادت را برای انسان‌های تشنه‌ی حقیقت به ارمغان آورده است. بی‌شک آرامش جوامع بشری و سعادت دنیوی و اخروی آن‌ها جز در گرو یادگیری قرآن و عمل به دستورات وحی شده‌ی این کتاب عزیز میسر نخواهد شد. در این مسیر، یکی از اولین گام‌ها، حرکت به سوی روخوانی و روان‌خوانی این کتاب شریف است که خود دارای قواعد خاص برای قرآن‌آموز است. هر طالب قرآنی باید این قواعد را فراگیرد و سپس با فراگیری علوم تکمیلی روان‌خوانی که تجوید و ترتیل است، گام‌های بعدی را بردارد. هر قرآن‌آموز شعاری تحت عنوان «خوب بخوانم تا خوب بدانم تا خوب عمل کنم و خوب عمل کردن را به دیگران بیاموزم» را باید سرلوحه حرکت قرآنی خود قرار دهد (شفیعی مؤمن، ۱۳۹۰).

با توجه به اهمیت موضوع، سیاست‌گزاران برنامه‌های آموزشی، دوره‌های آموزش قرآن در مقاطع مختلف تحصیلی از ابتدایی تا دبیرستان را با عنوان مدارس قرآن با تأکید بر صحت روخوانی دانش‌آموزان گسترش داده‌اند. در کشور ما، به اقتضای جایگاه خاص دین اسلام در فرهنگ مردم و جایگاه ویژه‌ی قرآن در اعتقادات دینی افراد، آموزش کتاب خدا همواره مورد توجه همگان بوده است و در اهداف کلی نظام آموزشی به ضرورت یادگیری قرآن به طور عام و یادگیری روخوانی آن به طور خاص در دوره‌ی ابتدایی توجه شده است. مهم‌ترین مقطع در یادگیری‌های پایدار، مقطع ابتدایی است و در صورتی که در این مقطع دانش‌آموزان روخوانی صحیح را فراگیرند، خواهند توانست در آینده قرآن را به طور صحیح و به راحتی تلاوت کنند. برخی تحقیقات گذشته این موضوع را مورد بررسی قرار داده و میزان نیل به اهداف مربوطه را مورد ارزیابی قرار داده‌اند (نوشه‌پور، ۱۳۶۴؛ مقدس، ۱۳۶۸). با این حال، تأثیرات آموزش‌های مدارس قرآنی را در حوزه روان‌خوانی و روخوانی را نباید تنها محدود به تلاوت قرآن بدانیم و می‌توانیم اثرات آن را در برخی زمینه‌های دیگر از جمله در روان‌خوانی فارسی هم مد نظر قرار دهیم. این نکته از آن جهت قابل توجه است که در نظر داشته باشیم که از مهم‌ترین اهداف دوره‌های آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی، روخوانی صحیح قرآن به صورت شمرده و

آرام از روی مصحف با استفاده از رسم الخط آموزشی است که این رسم الخط، نزدیک‌ترین رسم الخط به زبان فارسی است (انوشه پور و همکاران، ۱۳۸۹). از آن جا که زبان فارسی آمیخته به زبان عربی است و خط فارسی امروز برگرفته از رسم الخط عربی است، این آموزش‌ها می‌تواند بر مهارت خواندن دانش‌آموزان تأثیر مثبت داشته باشد. در واقع، این انتظار وجود دارد که برای دانش‌آموزان در کنار آموزش‌های قرآنی و تقویت خواندن متون قرآنی، تقویت خواندن متون فارسی آنها نیز اتفاق افتد. بنابراین، پرسش اصلی تحقیق آن است که آیا آموزش‌های مدارس قرآنی در مقطع ابتدایی می‌تواند به تقویت مهارت‌های خواندن متون فارسی دانش‌آموزان کمک کند یا خیر؟ در این مقاله به تأثیرات این آموزش‌ها بر روخوانی درس فارسی خواهیم پرداخت.

۱. ملاحظات نظری

برنامه‌ی آموزش قرآن از یک سو در پی آن است که راهی روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه‌ی دانش‌آموزان با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کتاب الهی منجر شود، باز کند. قرآن کتاب همه‌ی مردم است. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا به شرط این که زبان این کتاب را درک کند، می‌تواند از آن بهره‌گیر (بقره: ۱۸۵). از سوی دیگر این برنامه تمامی موضوعات ضروری آموزش قرآن، مانند روخوانی، روان‌خوانی، صحت قرائت، توانایی درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم، آشنایی با معارف انسان‌ساز قرآن و تدبیر در آیات الهی را در حد امکان شامل می‌شود. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عمومی جامعه - حداقل در سده‌ی اخیر- توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم بوده است، یعنی از نظر عموم مردم، بسیاری از مراکز فرهنگی سنتی و حتی بخش قابل توجهی از صاحب‌نظران، هر فردی که می‌توانست قرآن را بخواند، اولین مرحله‌ی ضروری و عمومی آموزش را فرا گرفته بود. در برنامه جدید آموزش قرآن نیز توجه به مهارت‌های اولیه آشنایی با قرآن، یعنی روخوانی در آموزش ابتدایی، مد نظر قرار گرفته و برنامه‌هایی برای آن تدراک دیده شده است که مدارس قرآنی یکی از آخرین آنهاست. مدارس قرآن، به مدارسی اطلاق می‌شود که در آن‌ها دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مند، علاوه بر برنامه رسمی، حداکثر ۶ ساعت

آموزشی در هفته (حداقل ۲ ساعت در ابتدایی و ۳ ساعت در راهنمایی و متوسطه)، معارف، شایستگی‌ها و مهارت‌های تکمیلی قرآنی را فرا می‌گیرند.

مهارت خواندن یک مهارت پایه‌ای است که همه‌ی آموزش‌های رسمی بدان وابسته هستند. پیشرفت مهارت‌های خواندن و نوشتن روزبه‌روز اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. سال‌های آموزش ابتدایی در این موضوع اهمیت خاصی دارد زیرا مهارت‌های زبان‌شناختی در طول این سال‌ها شکوفا می‌شود. مهارت‌های خواندن و نوشتن که در این سال‌های اولیه‌ی تحصیل کسب می‌شود در سواد دانش‌آموزان در طول زندگی مؤثر خواهد بود. برای اکثر کودکان، یادگیری خواندن مستلزم تدریس رسمی است. به نظر می‌رسد تدریس مستقیم خواندن بیش از صرف وقت روی تمرین‌هایی برای آمادگی خواندن، که ممکن است مستقیماً به خواندن مرتبط باشد یا نباشد، سودمند است (پولاچک، ریتر، ۱۳۷۸، ص ۴۶۲). خواندن عبارت از توانایی بیرون‌کشیدن اطلاعات بصری از صفحه‌ی کاغذ و درک معنای آن متن است (همان، ص ۳۰). خواندن فرآیندی پویا و تعاملی است که هم خواننده و هم محتوا در آن چه آموخته می‌شود، سهمیم هستند. بعضی خواندن را تفسیر معنا دار نمادهای کلامی نوشته شده یا چاپ شده تعریف کرده‌اند. خواندن مهارتی است که شاید بیشتر افراد آن را عادی به شمار آورند، ولی در اصل، خواندن، فرآیندی است عالی و پیچیده که جزئیات متعددی را در برمی‌گیرد.

روخوانی یکی از پایه‌های اصلی و اساسی و البته اولیه خواندن است و اگر فردی در روخوانی صحیح و درست دچار اشکال باشد، دست کم در رساندن محتوای مطلب به شنونده با دشواری‌هایی مواجه خواهد شد. روخوانی، عبارت است از خواندن عبارات و جملات متون به صورت شمرده و آرام. روخوانی در سطح آموزش ابتدایی به معنای توانایی تشخیص حروف، صداها، علائم و ادای آن‌ها به نحو صحیح، هر چند با مکث زیاد است و حتی در صورت قرائت نادرست و اصلاح دوباره، روخوانی صحیح تلقی می‌شود. محورهای اصلی روخوانی شامل: بخش خوانی، شمرده خوانی، روان خوانی و لحن است که در ادامه به صورت مختصر در مورد هر کدام توضیحی ارائه می‌شود.

یک. بخش خوانی: روخوانی از بخش خوانی شروع می‌شود. در این مرحله دانش‌آموز می‌تواند کلمات و عبارات را به صورت بخش‌بخش بخواند، یعنی این‌که دانش‌آموز با دیدن

هر بخش، همان بخش را می‌خواند. این یادگیری و مهارت، مهم‌ترین عامل در پیشگیری از خطاهای رایج در روخوانی است. در بخش خوانی وجود اندکی مکث در بین بخش‌ها طبیعی است، اما به تدریج به شکل عادی نزدیک می‌شود و کلمات و عبارات به صورت شمرده و بدون مکث در بین بخش‌ها تلفظ می‌شوند.

دو. شمرده خوانی: خواندن بخش‌های کلمات به آرامی و بدون مکث بین هر دو بخش، شمرده خوانی است. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار بر حسب استعدادشان به طور طبیعی از بخش خوانی به شمرده خوانی دست می‌یابند.

سه. روان خوانی: خواندن کلمات و عبارات به صورت روان و با سرعت معمولی، روان خوانی نام دارد. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار و بر حسب استعدادشان به طور طبیعی از شمرده خوانی به روان خوانی دست می‌یابند.

چهار. لحن: در این پژوهش منظور از لحن همان لهجه‌ی عربی است، یعنی این‌که دانش‌آموزان تلاش کنند تا قرآن را با لهجه‌ی عربی بخوانند. بحث لحن بیشتر در زبان عربی و متون قرآنی مطرح است و در زبان فارسی به اندازه زبان عربی دارای اهمیت نیست.

۲. روش تحقیق

با توجه به ماهیت، موضوع و هدف تحقیق، این بررسی در زمره تحقیقات کمتی و از نوع آزمایشی قرار گرفته و روش انجام آن به صورت پیش‌آزمون پس‌آزمون با گروه کنترل بوده است. هدف این بررسی، شناخت اثربخشی کلاس‌های آموزش قرآن مدارس قرآنی بر مهارت‌های مربوط به روخوانی فارسی بوده است و به همین جهت، دو گروه از دانش‌آموزان ابتدایی انتخاب شدند، یکی آن دسته از دانش‌آموزان ابتدایی که در مدارس قرآنی حضور یافته و از آموزش‌های قرآنی بهره‌جسته‌اند که ما آنها را به عنوان گروه آزمایش در نظر می‌گیریم و گروه دوم؛ آن دسته از دانش‌آموزان ابتدایی که در این کلاس‌ها شرکت نکرده‌اند و به عنوان گروه کنترل در نظر گرفته شده‌اند. منطق انتخاب این دو گروه نیز بر اساس روش پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل یا همان طرح آزمایش کلاسیک (دواس، ۱۳۸۳، ص ۴۴) بوده است. در این پژوهش، آزمایش یا مداخله، آموزش‌های دریافتی در کلاس‌های مدارس قرآنی بود. روش کار بدین صورت بود

که قبل از برگزاری کلاس‌های یادشده از هر دو گروه، آزمایش و کنترل ارزیابی مهارت‌های روخوانی آنان انجام شد. بعد از اتمام کلاس‌ها، دوباره از هر دو گروه ارزیابی صورت گرفت. از آنجا که در مورد گروه کنترل، مداخله‌ای انجام نشده است، یعنی آنها در کلاس‌های قرآنی شرکت نکرده بودند، هرگونه تفاوت مشاهده شده را می‌توانیم به تأثیر کلاس‌ها نسبت دهیم. شروع به کار آموزش‌های مدارس قرآن در جامعه‌ی مورد نظر بدین صورت بوده است که دانش‌آموزان علاقه‌مند علاوه بر این که در نوبت صبح در مدارس به فراگیری آموزش‌های مندرج در کتاب‌های درسی می‌پردازند، در نوبت بعد از ظهر و طی سه روز در هفته در سه جلسه‌ی دو ساعته‌ی آموزش‌های مدارس قرآن شرکت می‌کنند و آموزش‌های لازم را که عموماً به شیوه‌های قرائت قرآن به صوت و لحن عربی می‌پردازد، فرا می‌گیرند. دوره‌ی آموزشی مدارس قرآن در مقطع ابتدایی در یک ترم سه ماهه انجام می‌شود. به این ترتیب، تحقیق از منظر زمانی به صورت طولی به انجام رسیده و چه بسا عوامل دیگری (مثل آموزش‌های رسمی مدرسه) غیر از اثر مداخله در ایجاد تفاوت‌های دو گروه تأثیر گذاشته باشند. برای کنترل این مورد، معمولاً انتخاب تصادفی اعضای دو گروه صورت می‌گیرد (همان، ص ۴۵) که در کار حاضر، این موضوع لحاظ شده و دانش‌آموزان در هر دو گروه، به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند.

۲-۱. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهرستان بردسکن در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ بوده است. تعداد کل آنها به تفکیک پایه تحصیلی در جدول ادامه نشان داده شده است. چون دانش‌آموزان پایه اول در کلاس‌های قرآنی شرکت نمی‌کنند، باید آنها را از جامعه مورد مطالعه حذف کرد که به این ترتیب تعداد دانش‌آموزانی که امکان شرکت در مدارس یادشده را داشتند به ۱۷۲۵ نفر تقلیل یافت. از این تعداد، در مجموع ۴۷۷ نفر در کلاس‌های آموزشی قرآن در سطح شهرستان شرکت کرده‌اند که تعداد آنها را به تفکیک پایه در جدول شماره ۲ می‌توان ملاحظه کرد. توجه داشته باشید که این دانش‌آموزان زیر مجموعه گروه بالا و بخشی از آنها هستند.

جدول ۱: تعداد دانش آموزان مقطع ابتدایی شهر بردسکن در پایه های مختلف - سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰

پایه	اول		دوم		سوم		چهارم		پنجم		جمع
	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	
تعداد	۲۲۰	۲۳۹	۲۵۱	۲۱۴	۲۳۵	۲۰۸	۴۱۱	۲۱۶	۱۸۶	۲۰۴	۲۱۸۴

جدول ۲: تعداد دانش آموزان مدارس قرآنی شهر بردسکن به تفکیک پایه - سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰

پایه	اول		دوم		سوم		چهارم		پنجم		جمع
	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	پسر	دختر	
آمار	-	-	۶۳	۴۵	۶۲	۵۲	۷۵	۶۰	۶۷	۵۳	۴۷۷

به این ترتیب، انتخاب نمونه های تحقیق از بین این دو مدارس و با توجه به مطالب گفته شده قبلی صورت پذیرفت. همان گونه که گفته شد، افراد گروه آزمایش، یعنی دانش آموزان مدارس قرآنی زیرمجموعه گروه کنترل یعنی کل دانش آموزان هستند، پس باید هنگام انتخاب نمونه ها به این موضوع دقت می شد. با در نظر گرفتن این نکته، ما با دو گروه دانش آموزان، یکی در مدارس قرآنی به تعداد ۴۷۷ نفر و دوم، دانش آموزانی که در مدارس قرآنی شرکت نکرده بودند به تعداد ۱۲۴۸ نفر (با کسر تعداد ۴۷۷ دانش آموز مدارس قرآنی از ۱۷۲۵ کل دانش آموزان مدارس ابتدایی)، مواجه بودیم که باید نمونه ها را از بین آنها انتخاب می کردیم. نمونه گیری بر اساس روش تصادفی ساده و به تعداد برابر برای هر دو گروه و در هر کلاس و جنس انجام شد. بدین ترتیب در مجموع ۳۲۰ نفر از دانش آموزان نمونه آماری تحقیق را تشکیل دادند و هر رده ی طبقه بندی شده یادشده، به تعداد ۲۰ نفر درآمد که در جدول زیر ملاحظه می کنید. همان طور که مشخص است جدول به طور کامل متقارن است و فراوانی افراد در هر دو گروه آزمایش و کنترل و به تفکیک جنسیت برابر ۸۰ است تا سوگیری ناشی از عدم تعادل حجم نمونه کنترل شود.

جدول ۳: تعداد نمونه در گروه آزمایش (همچنین گروه کنترل) به تفکیک جنسیت و پایه تحصیلی

جنس	پایه	دوم	سوم	چهارم	پنجم	مجموع
پسر		۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۸۰
دختر		۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۸۰
مجموع		۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۱۶۰

۲-۲. ابزار اندازه‌گیری

جهت گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه‌های ارزیابی مهارت قرآن که بر اساس روش استاندارد ارزشیابی مهارت‌های قرآنی در مدارس ابتدایی است، استفاده شده است. البته تغییرات و اصلاحاتی در روش ارزیابی توسط مجری کار صورت گرفت و سپس به تعداد مورد نیاز تکثیر و در اختیار همکاران مدارس قرار گرفت. این همکاران به طور کامل به شیوه ارزیابی تسلط داشته و آموزش‌های لازم را فرا گرفته بودند. شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه مذکور به این صورت بود که به هر حوزه از مهارت روخوانی، یک تا پنج امتیاز تعلق می‌گرفت. چهار حوزه اصلی در ارزیابی خواندن متون فارسی برای دانش‌آموز در نظر گرفته شد که در نهایت، از مجموع ۲۰ نمره، با توجه به توانایی قرآن‌آموز نمره‌ای داده می‌شد. (بخش خوانی ۵ نمره، شمرده‌خوانی ۵ نمره، روان‌خوانی ۵ نمره و لحن ۵ نمره).

در مؤلفه‌ی بخش خوانی، فراگیر، کلمات و عبارات فارسی را به صورت بخش‌بخش و همراه با مکث مختصر میان هر بخش می‌خواند؛ این نحوه‌ی خواندن پایین‌ترین سطح روخوانی است. بدین منظور به هر یک از آزمودنی‌ها تعدادی کلمه یا عبارت فارسی داده می‌شود و از آن‌ها می‌خواهیم تا کلمات را به صورت بخش‌بخش بخوانند. تعداد کلمات باید حداقل ۲۰ مورد باشد. در این مرحله به ازای هر کلمه‌ای که غلط خوانده می‌شود ۰/۲۵ امتیاز کسر می‌شود؛ چنان‌چه آزمودنی کلمه یا عبارت را با راهنمایی معلم یا بدون آن تصحیح کند، نمره‌ای از وی کسر نمی‌شود. در حیطه‌ی شمرده‌خوانی، دانش‌آموز کلمات و عبارات مربوط را به صورت شمرده و بدون مکث در بین بخش‌ها می‌خواند. به هر یک از آزمودنی‌ها بین

پانزده تا بیست کلمه یا عبارت فارسی از داخل کتاب درسی یا خارج از آن داده می‌شود تا بخوانند. در این مرحله نیز به ازای هر کلمه‌ای که غلط خوانده شود ۰/۲۵ امتیاز کسر خواهد شد. در بخش روان خوانی دانش‌آموز باید بتواند کلمات و عبارات قرآنی را به صورت روان و با سرعت معمولی بخواند. هریک از فراگیران نیم صفحه یا حدود ۵ خط از عبارات فارسی را می‌خوانند، در صورتی که دانش‌آموز نتواند کلمات، عبارات و واژه‌های فارسی را مطابق سطح انتظار ارزشیابی بخواند و یا این که مکث و برگشت‌های زیاد داشته باشد، با توجه به میزان نقص، حداکثر ۲ نمره از وی کسر خواهد شد. در مؤلفه‌ی لحن، قرآن‌آموز باید بتواند کلمات، عبارات و آیات قرآنی را با لهجه‌ی عربی بخواند. در هریک از موارد سه‌گانه‌ی فوق (بخش خوانی، شمرده خوانی و روان خوانی) آزمودنی باید مواد آزمایش را به لهجه‌ی عربی بخواند، در صورتی که دانش‌آموز نتواند واژه‌ها و عبارات را به لحن عربی بخواند، به ازای هر کلمه‌ی غلط خوانده شده ۰/۲۵. نمره از وی کسر خواهد شد. نمره روخوانی هر دانش‌آموز با جمع چهار حیطة مورد اشاره و میانگین آنها به دست می‌آید. با توجه به توضیحات ارائه شده، در نهایت داده‌های مربوط به نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون تمام ۳۲۰ دانش‌آموز در چهار حیطة یادشده به دست آمد و برای تجزیه و تحلیل‌های مورد نظر، وارد بسته نرم‌افزاری SPSS شد.

۳. یافته‌ها

گفته شد ۳۲۰ دانش‌آموزی که در این تحقیق به عنوان آزمودنی به کار گرفته شدند، به طور مساوی در دو گروه کنترل و آزمایش (هر گروه ۱۶۰ نفر) و در ۴ پایه تحصیلی به طور برابر پخش شدند (جدول قبلی را نگاه کنید). با توجه به این موضوع، آزمون به صورت پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای تمام دانش‌آموزان اجرا شد. بخش خوانی، شمرده خوانی، روان خوانی و لحن که محورهای اصلی متغیر روخوانی‌اند، قبل از دوره‌ی آموزشی (به عنوان متغیر آزمایشی یا مداخله) و بعد از دوره‌ی آموزشی در هر دو گروه آزمایش و کنترل برای درس فارسی سنجیده شد. در نهایت نمره‌ی روخوانی از میانگین نمرات بخش‌های مختلف آن به دست آمد.

در جدول شماره ۴، نتایج به دست آمده از آزمون‌های پیش و پس از دوره آموزشی کلاس‌های قرآن برای هر دو گروه آزمایش و کنترل برای درس فارسی دیده می‌شود. تعداد

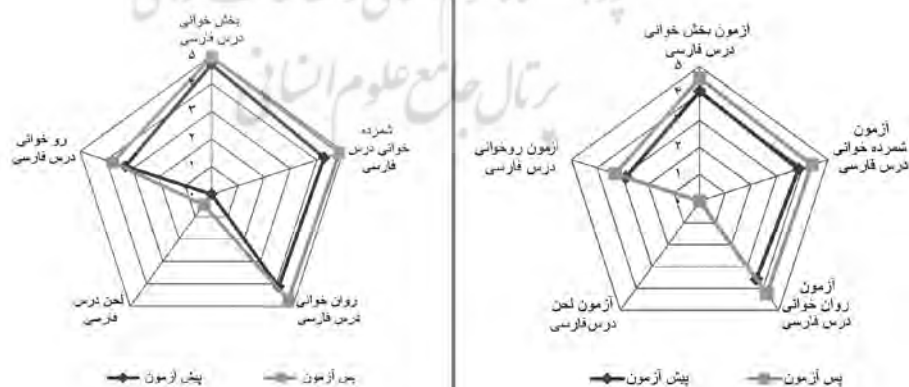
نمونه در هر بخش ۱۶۰ نفر بوده که در مورد آن قبلاً صحبت شد (چهار پایه تحصیلی و هر پایه ۲۰ نفر به تفکیک دختر و پسر). کمترین و بیشترین نمرات به دست آمده که به طور نظری می‌توانست بین صفر تا پنج باشد، در قسمت مربوط دیده می‌شود.

جدول ۴- آمارهای توصیفی مربوط به نمرات پیش آزمون و پس آزمون گروه آزمایش و کنترل در بخش‌های مختلف روخوانی فارسی

گروه	حیطه	آزمون	حجم نمونه	حداقل نمره	حداکثر نمره	میانگین	انحراف استاندارد
کنترل	بخش خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴,۰۸۱	۰/۸۷
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴,۵۶۶	۰/۶۸
	شمرده خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۲	۵	۳,۸۵۳	۰/۹۰
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴,۳۶۹	۰/۸۲
	روان خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۰	۵	۳,۵۸۱	۱,۱۰
		پس آزمون	۱۶۰	۳	۵	۴,۲۳۸	۰/۸۴
	لحن	پیش آزمون	۱۶۰	۰	۰	۰	۰
		پس آزمون	۱۶۰	۰	۰	۰	۰
	روخوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۱,۱۳	۴	۲,۸۷۹	۰/۶۸
		پس آزمون	۱۶۰	۲	۴	۳,۲۲۱	۰/۵۵۴
آزمایش	بخش خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۳	۵	۴,۶۹۴	۰/۴۷
		پس آزمون	۱۶۰	۴	۵	۴,۹۶۳	۰/۱۷
	شمرده خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴,۲۷۸	۰/۶۸
		پس آزمون	۱۶۰	۳,۵	۵	۴,۸۵۳	۰/۳۵
	روان خوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۲	۵	۴,۱۲۸	۰/۷۸
		پس آزمون	۱۶۰	۰	۵	۴,۷۲۲	۰/۵۹
	لحن	پیش آزمون	۱۶۰	۰	۰	۰	۰
		پس آزمون	۱۶۰	۰	۴,۵	۰/۴۷۸	۰/۷۱
	روخوانی	پیش آزمون	۱۶۰	۱,۷۵	۳,۷۵	۳,۲۷۵	۰/۴۳
		پس آزمون	۱۶۰	۲,۵	۴,۸۸	۳,۷۵۳۹	۰/۳۱

باید توجه داشت که این دامنه نمره، بر اساس نمرات فردی دانش‌آموزان به دست آمده است، بنابراین، تعجبی ندارد که برای مثال، نمره حداقل پیش‌آزمون روان‌خوانی در گروه آزمایش ۲ و در پس‌آزمون صفر به دست آمده باشد، چرا که اینها، نمره میانگین گروه نیستند. قسمت مهم جدول که باید دقت زیادی در مورد آن داشت، ستون میانگین نمرات است. با تأمل در این جدول، در می‌یابیم که میانگین نمرات آزمودنی‌ها در پس‌آزمون برای هر دو گروه و در تمام مواد آزمون افزایش یافته است، اما میزان افزایش در گروه آزمایش بیش از گروه کنترل بوده است، هر چند میزان افزایش در هر کدام از مواد آزمون متفاوت بوده است. برای مثال، افزایش در نمرات دانش‌آموزان در قسمت روان‌خوانی در گروه کنترل بیش از بقیه بوده است. به منظور مقایسه‌ی میانگین روخوانی و بخش‌های مختلف آن در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه آزمایشی استفاده از روش‌های دیداری‌سازی بسیار مفیدتر و آسانتر است. به همین علت، نمودار شبکه‌ای یا عنکبوتی به کار گرفته شده است تا بتوان به صورت هم‌زمان نمرات را روی یک نمودار نمایش داد. این نمودار امکان مقایسه‌ی بخش‌های مختلف روخوانی با یکدیگر در پیش‌آزمون و پس‌آزمون مهیا کرده و درک تفاوت‌ها را بسیار راحت‌تر می‌سازد. علاوه بر این امکان مقایسه‌ی هم‌زمان دو گروه با هم در یک نمودار را با کمک نمره‌ی روخوانی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون وجود دارد. دو نمودار بعدی به روشنی مطالب ذکر شده را نشان می‌دهند.

نمودار ۱: مقایسه نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در دو گروه آزمایش (راست) و گروه کنترل (چپ)

ملاحظه می‌کنید که افزایش نمرات در گروه آزمایش بیش از گروه کنترل اتفاق افتاده است، هر چند افزایش خیلی چشمگیر و قابل ملاحظه‌ای به نظر نمی‌رسد. برای دست یافتن به میزان دقیق تغییرات، مناسب آن است که به جدول مربوطه مراجعه شود.

۴. تحلیل استنباطی

در قسمت قبل در مورد تفاوت‌های موجود در پیش‌آزمون و پس‌آزمون نمرات درس فارسی در دو گروه آزمایش و کنترل بحث شد. نمودارها تا حدی مجموعه‌ای از تفاوت‌های را نشان دادند، اما چه بسا این تفاوت‌ها ناشی از خطای نمونه‌گیری یا موارد دیگری باشد تا تأثیر دوره آموزشی قرآن. از این‌رو در این قسمت به دنبال آن هستیم تا مشخص کنیم که این تفاوت‌ها تا چه حد واقعی و ناشی از آموزش‌های مربوط است.

از آن‌جا که آموزش تنها در گروه آزمایش انجام شده است، لازم است نمرات قبل از اعمال متغیر مستقل (دوره‌های آموزش قرآن) و بعد از آن مقایسه شوند. با توجه به اینکه افراد یکسانی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون شرکت داشته‌اند و مقیاس اندازه‌گیری، رتبه‌ای است، نمی‌توان از آزمون‌های پارامتری که فاصله‌ای و نسبی بودن داده‌ها جزو مفروضات آنهاست، استفاده کرد. بنابراین لازم است از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون که معادل آزمون تی وابسته است، کمک گرفت. تنها مفروضه‌ی آزمون‌های ناپارامتری استقلال داده‌هاست. شرایط اجرای آزمایش بیان‌گر استقلال داده‌ها از یک‌دیگر است.

جدول ذیل نتایج آزمون ویلکاکسون را در چهار بخش مختلف روخوانی قرآن نشان می‌دهد. نتایج بیانگر آنست که بین میانگین رتبه‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون، تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارتی، با توجه به سطح معناداری به دست آمده، می‌توان با اطمینان کامل گفت که آموزش‌های مدارس قرآنی بر بهبود بخش‌های مختلف روخوانی قرآن اثر مثبتی داشته است. تأثیر مثبت این آموزش‌ها را این‌گونه می‌توان استنباط کرد که چون مقدار Z به دست آمده (قسمت آماره آزمون در سطر مقدار آزمون جدول) مقداری مثبت است و نمرات پس‌آزمون از نمرات پیش‌آزمون تفریق شده‌اند، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این تفاوت در جهت مثبت، یعنی در جهت افزایش مهارت بخش‌های مختلف روخوانی

فارسی در دانش‌آموزان بوده است. با توجه به مقادیر Z به دست آمده در این جدول، می‌توان به میزان اثرگذاری هر قسمت بر روخوانی فارسی پی برد. برای مثال، در مورد لحن، مقدار آمار بیش از بقیه قسمت هاست، یعنی آموزش مدارس قرآن تأثیر بیشتری بر بهبود لحن نسبت به سایر بخش‌های روخوانی دانش‌آموزان داشته است. توجه کنید که این نتیجه با آن چه در نمودارهای قبلی مطرح شد، هماهنگ است.

در مورد متغیر روخوانی، چون این متغیر میانگین بخش‌های مختلف بالاست، بنابراین بر اساس تبصره‌های موجود می‌توان متغیر یادشده را به عنوان یک متغیر فاصله‌ای در نظر گرفت و از آزمون‌های پارامتری استفاده کرد. زمانی که می‌توان با متغیری به عنوان متغیر فاصله‌ای برخورد کرد، ترجیح آن است که از آزمون‌های پارامتری استفاده شود، به همین جهت برای درک تفاوت‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون، نمره‌های گروه آزمایش از آزمون T وابسته استفاده شده است. همان‌گونه که انتظار می‌رفت، تفاوت‌ها در این قسمت نیز معنادار و در سطح اطمینان بالا می‌توان مدعی شد که آموزش‌های مدارس قرآنی بر روخوانی درس فارسی دانش‌آموزان تأثیر مثبت می‌گذارد. به سخن دیگر، اگر چه آموزش‌های مدارس قرآنی با هدف بهبود در روخوانی و روان‌خوانی قرآن طراحی و پیاده شده‌اند، اما این آموزش‌ها، در بهبود اثرات آموزشی درس فارسی نیز مؤثر واقع شده است، به گونه‌ای که می‌توان آن را به عنوان اهداف جانبی این مدارس در نظر گرفت.

جدول ۵: نتایج مربوط به آزمون ویلکاکسون در بخش‌های مختلف روخوانی قرآن در گروه آزمایش

عنوان	بخش خوانی	شمرده خوانی	روان خوانی	لحن
حجم نمونه	۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰
مقدار آزمون	۶,۱۲۹	۸,۷۶۲	۸,۳۸۷	۷,۲۰۹
معنی‌داری	./۰۰۰	./۰۰۰	./۰۰۰	./۰۰۰

از جهت بررسی دقیق‌تر اثرات آموزش‌های مدارس قرآنی بر مهارت‌های روخوانی فارسی دانش‌آموزان ابتدایی، مناسب آن است که از روش تحلیل کوواریانس استفاده کرد. از آزمون

تحلیل کواریانس به منظور بررسی اثر متغیر پیش‌بینی‌کننده بر متغیر وابسته که متغیری پیوسته است، استفاده می‌شود. تحلیل کواریانس را می‌توان تلفیق تحلیل واریانس و تحلیل رگرسیونی دانست. بنابراین لازم است مفروضات مربوط به این دو مدل در این تحلیل واریانس شود تا بتوان از این آزمون به عنوان یک آزمون پارامتری استفاده کرد. به طور مختصر، مفروضات این آزمون عبارت است از: استقلال داده‌ها از یکدیگر، نرمال بودن متغیر وابسته، هم‌گونی واریانس و هم‌گونی ضرایب رگرسیونی. پژوهش‌گر معتقد است بر اساس تمهیدات آزمایشی در نظر گرفته شده، مفروضه استقلال داده‌ها که به روش پژوهش برمی‌گردد، برقرار است. به دلیل یکسانی تعداد افراد در گروه‌ها و زیرگروه‌های مختلف و تقارن ماتریس فراوانی نیازی به بررسی و چک کردن همگنی واریانس نیست. به منظور بررسی نرمال بودن متغیر وابسته از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شد که نتایج آن حاکی از برقرار بودن این مفروضه است. مقدار ارزش p ($p < .06$) نشان می‌دهد که فرض صفر در سطح ۹۵ درصد اطمینان نمی‌تواند رد شود. بنابراین فرض صفر پذیرفته می‌شود. از آنجا که فرض صفر آزمون کولموگروف اسمیرنوف تفاوت توزیع را از توزیع نرمال نشان می‌دهد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که توزیع داده‌ها از توزیع نرمال تفاوت معناداری وجود ندارد و فرض نرمال بودن داده‌ها برقرار است. به منظور بررسی همگنی ضرایب رگرسیونی تعامل متغیر کواریانس با عامل ثابت مهم است. در این جا متغیر کواریانس پیش‌آزمون درس فارسی است و عامل ثابت همان گروه‌هاست. در صورتی که در مدل طرح شده تعامل بین متغیر کواریانس با عامل‌ها معنادار نباشد، می‌توان گفت که ضرایب رگرسیونی برابرند. این نتایج در جدول اثرات بین آزمودنی‌ها نشان داده شده است. مشاهده می‌شود که سطح معناداری ۰٫۰۷۵ است که نشان دهنده‌ی عدم رد فرض صفر است و بنابراین مفروضه‌ی همگنی ضرایب رگرسیونی تأیید می‌شود. به این ترتیب امکان استفاده از تحلیل کواریانس وجود دارد.

جدول ۶: نتایج اثرات بین آزمودنی‌ها به منظور بررسی مفروضه‌ی همگنی ضرایب رگرسیونی

معنی داری	F	میانگین مجذورات	df	مجموع مجذورات	منابع تغییر
۰٫۰۷۵	۱٫۰۰۰۳	۰٫۸۲۷	۱	۰٫۸۲۷	تعامل بین پیش‌آزمون و گروه‌ها

برای بررسی فرضیه‌ی اصلی تحقیق از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شد که خلاصه‌ای از نتایج آن در جدول شماره ۷ آورده شده است. در این جا یادآور می‌شویم که با انجام تحلیل کوواریانس تأثیر متغیر همراه متغیر مستقل (کووریت) که در این تحقیق پیش‌آزمون می‌باشد، کنترل می‌شود.

جدول ۷: نتایج تحلیل کوواریانس نمرات روخوانی فارسی

منابع تغییر	مجموع مجدورات	df	میانگین مجدورات	F	معنی داری
تأثیر پیش‌آزمون	۳۳,۹۲۶	۱	۶۰۷,۵۸۸	۳۸۸,۹۵	./۰۰۰
بین گروه‌ها	۳,۹۰۷	۱	۳,۹۰۷	۴۴,۷۹۵	./۰۰۰
خطا	۲۷,۶۵۱	۳۱۷		./۰۸۷	
کل	۷۸,۵۷۴		۳۱۹		

همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌کنید، مقدار f به دست آمده برای گروه‌ها با درجه‌ی آزادی ($df=1$) در سطح ($p<./۰۰۰$) معنی دار است. به عبارت دیگر بین اختلاف نمرات پس‌آزمون روخوانی درس فارسی گروه آزمایش با گروه کنترل تفاوت معنی داری وجود دارد. نتایج نیز نشان می‌دهد که میانگین نمرات روخوانی گروه آزمایشی بیشتر از گروه کنترل است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دوره‌های آموزش قرآن برای بهبود روخوانی درس فارسی دانش‌آموزان دبستانی مؤثر بوده و موجب تقویت مهارت‌های روخوانی فارسی آن‌ها می‌شود.

نتیجه‌گیری

آموزش قرآن در کشور ما همواره از جایگاه والایی برخوردار بوده و این کار چه به صورت رسمی و چه به صورت غیر رسمی مورد توجه بوده است. برنامه ایجاد مدارس قرآنی جهت آموزش قرآن در مقاطع مختلف تحصیلی را باید در همین راستا ارزیابی کرد. مقاله حاضر نتیجه یک برنامه تحقیقی در مورد اثربخشی این مدارس بر مهارت روخوانی فارسی در مقطع ابتدایی است. از آن جا که کلاس‌های قرآنی به آموزش قرآن و زبان آن یعنی زبان عربی می‌پردازد، انتظار می‌رود

یادگیری و صحت روخوانی در درس فارسی نیز اتفاق افتاده باشد؛ چراکه زمینه‌ها و ویژگی‌های مشترک زیادی بین خط فارسی و عربی وجود دارد. یادگیری به معنای ثبات رفتاری در طول زمان است، بنابراین در صورت که یادگیری در دانش‌آموزان اتفاق افتاده باشد، بر نمرات روخوانی دانش‌آموزان در درس فارسی به عنوان یکی از دروس تحصیلی تأثیر مثبت خواهد داشت. به این معنا که نمرات پس‌آزمون دانش‌آموزان به طور معناداری بیشتر از نمرات پیش‌آزمون آن‌ها خواهد بود. بر مبنای چنین فرضی، طرح تحقیقاتی یادشده به شیوه آزمایش کلاسیک در مورد دانش‌آموزان مدارس ابتدایی شهر بردسکن به اجرا درآمد.

دو گروه از دانش‌آموزان به تعداد برابر بر مبنای جنسیت و پایه تحصیلی (غیر از کلاس اول ابتدایی که برنامه آموزش قرآن شامل آنها نمی‌شود) به صورت تصادفی انتخاب شدند. هر دو گروه (گروه آزمایش و گروه کنترل) قبل و بعد از اتمام دوره آموزشی مورد ارزیابی مهارت روخوانی فارسی قرار گرفتند. نتایج تحقیق نشان داد که آموزش‌های قرآنی تأثیرات معناداری بر مهارت‌های مختلف روخوانی فارسی دارند. نمرات پس‌آزمون در هر دو گروه حکایت از افزایش نسبت به پیش‌آزمون داشت، اما مقدار افزایش در گروه آزمایش بیش از میزان افزایش در گروه کنترل بود. به طور طبیعی انتظار افزایش نمرات پس‌آزمون در هر دو گروه بود؛ چراکه دانش‌آموزان طی دوره بیش از ۳ ماه از آموزش‌های رسمی مدرسه بهره می‌جستند که خود این می‌توانست مهارت‌های آنان را در خواندن متون فارسی افزایش دهد. همان‌طور که در قبلاً گفته شد، رسم الخط زبان فارسی و عربی یکسان است و آموزش‌های فارسی ابتدایی بر مهارت روخوانی فارسی آنها نیز تأثیر می‌گذارد. به این ترتیب، افزایش نمرات گروه کنترل و بخشی از افزایش نمرات گروه آزمایش را باید به این عامل نسبت داد. به خاطر این‌که بتوانیم این تأثیرات تعاملی بین گروه آزمایش و گروه کنترل را کنترل کنیم، از روش کوواریانس استفاده کردیم که نتایج این آزمون باز هم نشان داد که تفاوت نمرات پس از این کنترل باقی می‌ماند و حکایت از مؤثر بودن آموزش‌های مدارس قرآنی بر مهارت روخوانی دانش‌آموزان دارد. روش‌های مختلفی برای بهبود روخوانی در درس فارسی دانش‌آموزان ابتدایی به کار گرفته می‌شود و تحقیقاتی در این زمینه به انجام رسیده است. برای مثال، بازرگان و برارپور (۱۳۹۱) با روش تحقیقی مشابه این پژوهش به اثربخشی مثبت آموزش متقابل بر مهارت روخوانی در درس فارسی

دانش‌آموزان دوم ابتدایی دست یافته‌اند. مهارت روخوانی فارسی یکی از پیش‌نیازهای اصلی پیشرفت آموزشی دانش‌آموزان است و بدون آن بسیاری از برنامه‌های آموزشی دچار مشکل و ضعف اساسی خواهد بود. بنابراین، به شیوه‌های مختلفی باید به تقویت این مهارت پایه‌ای همت گمارد. مطالعه حاضر نیز نشان می‌دهد که آموزش‌های مدارس قرآنی می‌تواند تأثیر مثبتی در بهبود مهارت روخوانی دانش‌آموزان ابتدایی داشته باشد. نتایج این پژوهش برای بسیاری از والدین که ممکن است توجه چندانی به بهبود مهارت‌های روخوانی قرآن فرزند خود نداشته، اما به مهارت و توانایی خواندن فرزند خود اهمیت بیشتری می‌دهند، این پیام را برساند که حضور فرزندان آنها در کلاس‌های آموزش قرآن می‌تواند آنها را در راه رسیدن به هدف تقویت مهارت روخوانی فارسی کمک کند، هر چند که این هدف جزو اهداف یاد شده در برنامه آموزش مدارس قرآنی نباشد. به بیانی دیگر، یکی از مهمترین اختلالات یادگیری در دانش‌آموزان ابتدایی، اختلال در خواندن است که آموزش‌های مدارس قرآنی می‌تواند در رفع یا کاهش این اختلال مؤثر باشد.

محدودیت‌ها و ملاحظات

هر فعالیت پژوهشی در حین اجرا با کاستی‌هایی مواجه می‌شود که بر طرف‌کردن این کاستی‌ها در پژوهش‌های مشابه بعدی می‌تواند به نتایج مطمئن‌تری منجر شود. این تحقیق در عمل با محدودیت‌هایی مواجه بود. حوزه میدانی تحقیق تنها محدود به یک شهر بود که این موضوع تعمیم نتایج را مستلزم احتیاط بیشتری می‌کرد. با توجه به این که، محدودیت‌های مالی و زمانی و نیز کمبود نیروی با مهارت در این پژوهش میدانی همچون بیشتر پیمایش‌های دیگر وجود داشت، امکان پیاده‌سازی طرح تحقیقاتی در حوزه جغرافیایی بزرگتر وجود نداشت. به نظر می‌رسد تحقیقات بیشتری لازم است انجام شود تا نتایج این پژوهش از پشتوانه تجربی بیشتری برخوردار شود. علاوه بر این، مطالعه حاضر تنها مقطع ابتدایی را به عنوان جامعه هدف خود در نظر گرفته بود، در حالی که باید اثرگذاری این آموزش‌ها در مقاطع دیگر تحصیلی نیز مورد توجه قرار گیرد و این موضوعی است که می‌تواند در تحقیقات و مطالعات آینده مد نظر قرار گیرد.

فهرست منابع

الف. کتب

۱. انوشه پور، ابوالفضل و همکاران. (۱۳۸۴). روش آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی، ویژه مراکز تربیت معلم کد ۶۰۱۱. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش.
۲. انوشه پور، ابولفضل و مقدس، هادی. (۱۳۶۸). سنجش میزان توانایی دانش‌آموزان پایه پنجم در روخوانی قرآن کریم. گروه برنامه‌ریزی ابتدایی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی.
۳. پولادچک، الکساندر و رینر، کیث. (۱۳۷۸). روانشناسی خواندن. ترجمه مجدالدین کیوانی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۴. دواس، دی‌ای. (۱۳۸۳). پیمایش در تحقیقات اجتماعی. ترجمه هوشنگ ناییبی، تهران: انتشارات نشر نی.
۵. شفیعی مؤمن، محمدرضا. (۱۳۹۰). آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم. مشهد: انتشارات ضریح آفتاب.

ب. مقالات

۶. بازرگان، زهرا و برابرپور، گلرخ. (۱۳۹۱). «اثربخشی آموزش متقابل بر درس روخوانی فارسی و عزت نفس دانش‌آموزان مقطع ابتدایی». فصلنامه پژوهش‌های روانشناختی. ۱۵ (۱).
۷. ضرغامی، حسین، ضرغامی، محمدحسین و ضرغامی، حسن. (۱۳۹۴). «بررسی اثربخشی آموزش‌های مدارس قرآن بر مهارت روخوانی قرآن دانش‌آموزان مقطع ابتدایی». فصلنامه تربیت اسلامی، ۲۱ (۱۰).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی